THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Established 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

פונ׳ם אידישן לעבן אין בעלגיע

(ספּעציעל פאר ד. א. וו. דורך "איטא") פון י. פוס

דער כסדר׳דיקער צושטראָם פון מזרח־אייראָפּייאישע אידן קיין בעלגיע און באַ־אונ׳ן צוליב דעם טעם אנטוויקלען זיך די זונדער אין דער "בריליאנטן־שטאָט" אנט־ווערפן, האָט זיך אין די לעצטע פאָר חד־שים כמעט אין גאַנצן אָפּגעשטעלט. צור־ליב־דער איצטיקן קריזיס אין דער בראַנ־זשע, אין דעם דיאַמאַנט פאַך באַמערקט זיך זיט עטלאַכע וואָכן באַ אַדייטנדיקע רעעמיגראַציע פון אידן אין זייערע אַלטע הייסען.

דער איצטיקער קריזיס אין דיאַמאַנט־פאַך דויערט איינגעטלאַך שוין איבער אַ יאָר צייט — זייט דעם ערשטן קראַך אין דער וואָל סטריט״. זייט דיאַמאַלסט איז די ווערט פון דיאַמאַנטן געפאַלן ביז אויף 50 פּראָצ., — און דאָס האָט פאַראורזאַכט אַ גוואַלדיקע פּאַניק צווישן די הינע דיאַמאַנ־טען סוחרים און אַפּאַריקאַנטן, וועלכע זיי־נען ווי באַקאַנט 90 פּראָצענט פון די אַרבעטסלאָזע ביי די דיאַמאַנטן־אַרבעטער און בכלל מורא׳דיקע נויט אויף דער אי־דישער נאַס.

איצט, ווען די די מאַסענבנדע קריזיס האַלט מען אז דער מצב וועט אזוי נאָך אנהאַלטן אַ לענגערע צייט, — טראַכט מען וועגן פאַרשיידענע מיטלען ווי אזוי צו באַגרעניצן די פּראָדוקציע כאָטש אויף דער העלפט כמלך פון זעקס חדשים כדי דער דאָזיקער באַרייטנדער אידישער צווייג פון פּרנסה זאָל איינגאַנצן ניט צעבראָכן ווערן.

אַ גרויסער טייל געוועזענע דיאַמאַנט־אַרבעטער און סוחרים איז אויבער צו אַנ־דערע פאַכן. לרב אויף דער קאַנאַדישער פּראָווינץ, אַ וואו עס זיינען פאַראַן יונגע אידישע אַרבעטער אין פּערלאַרישונס און איין טייל האָט זיך באין ברירה אומגע־קערט צוריק אין זיין אַמאָליקער היים.

אין קאַנזאַאַץ דעם טרויעריקן מצב אין אַנטוואַרפּען, האָט דער קאָנאַמישער וועלט־קריזיס ביז איצט כמעט נאָר ניט באַרירט די בעלגישע שווער אינדוסטריע. אין צוליב דעם טעם אַנטוויקלען זיך די נייע אידישע ישובים אין בעלגישן אינ־דוסטריע געביט אויף אַ גאַנץ נאָרמאַלן שטייגער. די אידישע קהלה אין דער שטאָט פון די אידישע קוילן מיינערס, אין שאַר־רוא האָט זיך באַדייטענד פאַרגרעסערט. נייע קהלות זיינען געוואָרן געגרינדעט אין סערען און לאַ־לוביער, און אין דער שטאָט ליעוול, אַ וואו ס׳איז פאַראַן אַן אַלטע קהלה פון בעלגישע יאַהרהונדערט, האָבן די מזרח אידן געגרינדעט אַ באַזונדערע קהלה מיט אַלע נויטיקע אינסטיטוציעס. נייע קהלות זיינען געוואָרן געגרינדעט אין סערען און לאַ־לוביער, און אין דער שטאָט ליעוול, אַ וואו ס׳איז פאַראַן אַן אַלטע קהלה פון בעלגישן יאַהרהונדערט, האָבן די מזרח אידן געגרינדעט אַ באַזונדערע קהלה מיט אַלע נויטיקע אינסטיטוציעס. אין דעם בעלגישן געזעץ האָבן אַלע קה־לות די זעלבע רעכט אויף מלוכה׳שע סובסידיעס, זיי קענען אָבער ניט איינ־מאַנען ביי זייערע מיטגלידער קיין שום צוואַנגסשטייער.

אויפ׳ן סמך פון דעם דאָזיקן געזעץ האָ־בען זיך געגרינדעט אין די גרעסערע שטעט מערער קהלות וועלכע זיינען אַלע אַנער־קענט פון דער רעגירונג. אַזוי באַשטייען אין בריסעל דריי קהלות און אין אַנטוואַר־פּען — אַזש פיר.

אַלע קהלות מיזן זיין אָנגעשלאָסן אין דער צענטראַלער קאָנסטיטוציע פון ברי־סעל לויט דעם פאַראַנטוויזשן מוסטער. די הענעראַציע אין דער בעלגישער קאָנסטיטו־ציע האָבן נאָך עד היום די בריסעלער יאַ־הודים. אויף דעם אָרט פון דעם פאַרשטאָר־בענעם איקאַ פּרעזידענט ה׳ פראַנץ פּיליפּ־זאָן האָט די קאָנסיסטאָריע אויסגעוויילט ה. מאַי. דעם פּאָסטן פון גראַנד האַכינער האָבן ביז איצט פאַרנומען פאַרביסענע אַנט־ציוניסטן. אויף דעם אָרט פון דעם באַקאַנטן "פּראָטעסט־האַכינער" דר. בלאָך, וועלכער האָט כל ימו געפירט אַ פאַרבי־טערטן קאַמף אַנטקעגן דעם ציוניזם, איז ביז איצט געווען דר. גינסבורג, וועלכער האָט שוין אָבער ניט מער אַרויסגעוויזן די זעלבע אַפּענע קענערשאַפט צום ציו־ניזם. צוליב פאַרשיידענע סבות איז אָבער דר. גינסבורג געצוואונגען געוואָרן צו דע־מיסיאָנירן און ערשט איצט וועט פאַרנע־מען דעם אמט פון רב הכלל אַ נאַציאָנאַ־לער איד, דער געווענענער רב הכולל פון שטראַסבערג, ראַבינער דר. שוואַרץ.

אין דעם הונדערט יאָריקן יובילײ פון דער בעלגישער זעלבסטשטענדיקייט, וועל־כער איז געפייערט געוואָרן אינ׳ם לעצטן זומער האָבן אויך אַנטייל גענומען די בעל־גישע אידן. די דיאַמאַנטן אָפּטיילונג אויף דער אַנטוואַרפּענער וועלט אויסשטעלונג איז געווען אַן דער דאָזיקער אידישער אַנטייל אין דער אויסשטעלונג ניט געקר־מען צום אויסדרוק אין אַ גענוגנדער מאָס, ווייל די אידן זיינען אין בעלגיע לרוב אויסלענדער און זייערע אויפטוען ווערן באַטראַכט אַלס אויפטוען פון פאַלאַקן, אָדער רומענער, א. א. וו. די אידישע פּויר ערוגנען זיינען דאַריבער פאַרגעקומען בלויז אין די שולן און בתי־מדרשים.

די נאַטוראַליזיירונג פון אויסלענדער אין בעלגיע איז פאַרבונדן מיט גרויסע שווער־ריקייטן און געלט הוצאות. נאָך אַ נאַנצע רייע פאַרמאַליטעטן מוז איבער אויסלאַכן אויסלענדער אָפּגעשטימט ווערן אין פאַר־לאַפענס און צוליב דעם פאַרנעמען די אי־דען אין בעלגיע ניט דעם אָרט וועלכער קומט זיי לויט זייער צאָל און באַדייטונג אַלס שאַפנדע כחות אין לאַנד.

ניט קוקנדיק דאַרויף אַנטוויקלט זיך אין בעלגיע אין־נעוויס זין אַ אידן פאַראַנע. דאָס האָט זיך לעצטנס אַרויסגעוויזן אין דעם שפּראָכן־קאַמף. אין יאָר 1930 איז געשאַטאַנען אין צענטער פון דער בעלגישער אינערלאַכער פּאָליטיק די פּלעמער אויף דער פון די פּלעמער אין דער פאַרדערונגען פון אַנצונעמען אַ אַנטי־אידישע שטעלונג. דער דאָזיקער ענין וועט נאָך האָבן אַן אַפּ־קלאַנג אין בעלגישן פּאַרלאַמענט און גע־וויס וועט דערביי אַנערקענט ווערן אַלס דער ריכטיקסטער מאַסשטאַב ביים צופּאַסן די אונטערריכטס שפּראַך פאַר די קינדער פון אויסלענדער. וואָס וואוינען אין פלאַנ־דערן. דער פּראָשלאָג פון געוועזענעם ביל־דונגס מיניסטער קאַמיעל מויזמאַנס, לויט וועלכן די קינדער וועלכע ריידן אין דער היים אַ גערמאַנישע שפּראַך מוזן לערנען אין די אַפּטיילונגען מיט פלעמישע אונ־טערריכטס שפּראַך, דאַנענען די קינדער וועלכע ריידן אַ ראָמאַנישע אָדער סלאַווי־שע שפּראַך אין דער היים וועלן קאָנען לערנען אין די פראַנצאויזישע אַפּטיילונ־גען. אידיש ווערט פון ה׳ הויזמאַנס אנער־קענט אַלס גערמאַנישע שפּראַך. פאַר־שטייט זיך, אַז דאָ וועלן אַ סך מאַמעס אַרויסוויזן אַז זיי ריידן בכלל ניט קיין אידיש מיט זייערע קינדער, כדי זיי צו מאַכן פאַר פראַנצויזן. עס פאַרשטייט זיך, אַז אין די אידישע קרייזן אין פלאַנדערן וועט מען מוזן שענקען אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט פאַר דער דאָזיקער דע־ליקאַטער פראַגע.

דער בעלגישער פּאַרלאַמענט וועט אין גיכן באַהאַנדלען אַ געזעץ־פּראָיעקט וועגן אימיגראַציע. וואָס די רעגירונג האָט לעג־טענס אַריינגעגעבן. דער פּראָיעקט וועט די אימיגראַציע באַגרעניצן און זי אינגאַנ־צען מאַכן אָפּהענגיק פון דעם אַרבעטס מצב אין לאַנד. דערווייל האַלטן אַ סך אידן ביים אויסוואַנדערן פון לאַנד. און אַ דאַנק דער התתדלות פון די אידישע אינטער־טוציעס מאַכט דער פּויליש׳ער קאָנסל אַלע דערלייכטערונגען ביים צוריקפאָרן קיין פּוילן פאַר די רעעמיגראַנטן, וועלכע זאָגן זיך אָפּ פון דעם וואוינערעכט אין בעלגיע.

דעצעמבער, 1930.

"סטאַנציע אַסטאַפּאַוואַ"

(20 יאָר נאָך טאַלסטאָי׳ס טויט)
פון א. ס. ליריק

אַזוי פיל יאָרן זיינען שוין פאַראַר־בער, אָבער עס דאַכט זיך: נאָך איצט הערן מיר אַזוי בולט דעם געשפּאַנס אַמעס און מיר לייענען אויף אַלע נעדיכ־טער פאַרוואונדערונג און שרעק, טרוי־ער פון פאַרקלענערונג: עס איז געשע־ען עטוואָס אומגעוויינלאַכעס אין דער צײַ־ווישן? איז ער גראַף, אָדער מר־ווישן? איז ער דער גרויסער זינדער אָדער גרויסער הייליקער? איז דאָס וויכטיקסטע אין אַלע נייטיקע אינסטיטוציעס. קונסט און אַלעס איבעריקעס איז בלויז מיספאַרשטענדעניש, אָדער, איז זיין רע־ליגיזיטעט אין צייוויליזאַציע האָס ווירק־לאַך אַזוי שטאַרק, אַז זי האָט אין אים אָפּגעטויטעט אַלע פריערדיקע ליידנשאַפ־טען און קולטור באַדערפענישן? די וועלט הערט וועגן זיין שווערן אינער־לאַכן קאַמף מיט זיך אַליין, וועגן זיין פּאַמיליען טראַגעדיע, וועגן זיין פרוב צו אַנטשליסן פון דער היים, די וועלט הערט אין אייניקע שטונען און ציטערן פון אַנטציקונג. אַנדערע צווייפלען, שמייכלען און מאַכן זיך לוסטיק, ביז איין מאָל ביינאַכט — דער 82 יאָריקער אַלטער און מידער מאַן, וואָס לייגט אַ שלאַפלאָזער און אַ געפיינטקטער פון אינערלאַכע קאַמפן. דערווייל דורך די שפּאַרעס פון זיין טיר, ווי זיין פרוי בייט שרייבט פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז זיין געוויסן איז אומרוהיק, אַז זיין לעבן איז געווען פאַלש און אומגערעכט, און צוליב דעם אָרט אַלע נעדיכ־טער אין דער וועלט הערט אַן שטוינס: וואָס איז עס אין דעם דאָזיקן מענשן עכט און וואָס איז אין אים אַזוי געקינסטלט אָדער פאַזע? איז ער גראַף, אָדער מר־ווישן? איז ער דער גרויסער זינדער אָדער גרויסער הייליקער? איז דאָס וויכטיקסטע אין אַלע נייטיקע אינסטי־טוציעס, אין מאַנאַסטיר ביי זיין שוועס־טער דער מאָנאַכין, אין אָט איז ער ווי־דער פאַרשוואונדן אין אַן אומבאַשיידע־טער ריכטונג און אָט האָט מען אים ענדלעך „געפאַקט", ער לייגט קראַנק אויף דער קליינער פאַרוואָרפענער סטאַנציע אַסטאַפּאַוואַ, ער פיבערט, ער גוסס׳ט, ער שטאַרבט.

אַן ערשט קלאַסיקע וועלט סטאַנציע, אַ זעלטענער „ספּעקטאַקל": דער וואַק־זאַל פון דער קליינער באַרימט געוואָרענער סטאַנציע איז פול געפאַקט מיט מענ־שען, וואָס פיבערן, און וואַרטן אויף עפּעס; אַ גאַנצע אַרמיי פון זשורנאַליס־טען און פאָטאָגראַפיערער באַלאַגערן ווי הייישעריקן דאָס הויז, אין וועלכן עס לייגט אין גסיסה דער מענש, וואָס האָט געוואָלט שטאַרבן אין איינזאַמקייט; דע־פעשן פליען יעדע מינוט אין אַלע גרויס־טע צייטונגען פון דער וועלט מיט אמת׳ע און אויסגעראַכטע ידיעות וועג־נען די לעצטע מינוטן פון דעם וואונדער־באַרן זקן; אויף פיל גייסטלאַכע זיינען דאָ פאַראַמלט, זיי ווילן פּרובירן, אַפּ־שר וועט דאָך געלינגען צו ראַטעווען די נשמה וועלכע דער גרויסער סינאַר האָט אַריינגעלייגט אין חרם אַריין; און אויף אַ גרויסע מחנה זשאַנדאַרמען אין מאַ־ביליזירט, זיי שטייען פון דער ווייטסטן „אויף דער וואַך" און גיבן אַכטונג, עס זאָל חלילה קיין רעוואָלוצע ניט אויס־ברעכן. און דאָרט, אין דעם עלנטן צי־מער לייגט און פיבערט דער מענש, וואָס האָלט די גאַנצע וועלט אין די אַלמאַהדן; מיט פיבערט און דערט פון היץ. לייגט לאַנג אין אַ צושאַנד פון באַוואוסטלאָזיקייט און פון צייט צו צייט נעווינט ער אויף עטלאַכע מינוטן ווייטער דאָס באַוואוסט־זיין, דאַן רופט ער צו זיך זיינע גאַ־ענטסטע, זיין טאָכטער אַלעקסאַנדראַ און זיין פריינט טשערטקאָוו, זאָגט זיי עפּעס, דיקטירט עפּעס, זיינע לעצע ווערטער זיינען געווידמעט גאָט און דעם מו־זשיק . . .

אַ וועלט סענסאַציע, קודם כל פאַר די נייגנעריקע. פּוסטע און אָנגעזעטיקטע מענשן פון דער ציוויליזירטער וועלט, מענשן וועלכע טאָלסטאָי האָט אַזוי שטאַרק פאַראַכטעט. אָבער גלייכצייטיק מיט דעם נערוון קיצל, מיט דער לוסט צו טעאַטראַלישער סענסאַציע, וועלכע מענש האָט דאַמאָלסט ניט פאַרשטאַנען אָדער ווייניקסטנס געפילט, אַז דאָ שפּילט זיך אָפּ איינע פון די זעלטנסטע מענש־לאַכע דראַמען?

פאַר איינע איז טאָלסטאָי געווען דער הייליקער און פאַר אַנדערע דער נרויסער נאַר, אָבער געוואוסט האָבן אַלע און טאָלסטאָי איז די פאַרקערפּערונג פון עכטער נעניאַליטעט און אַז זיין לעבן און טויט, זיינע סתירות און נייסטיקע ליידן זיינען געוואָרן אַ מין לעבעדיקער סימ־באָל פון דער נייסטיקער טראַגעדיע, וועלכע שטעקט אין אַ נרעסער אָדער קלע־נערער מאָס אין יעדן געוויזיטירטן מענ־שען. טאָלסטאָי איז נאָר געווען דער העכסטער אויסדרוק, די שאַרפסטע דראַ־מאַטישע נעשטאַלט פון דער דאָזיקער אַל־געמיינער קולטור טראַגעדיע. אַ מענש, וועלכער איז פון דער נאַטור צעבענשט געוואָרן מיט אַזוי פיל בייכטום און גליק, רייד, קרעפטיק, שטאָלץ און וועלט באַ־ריטט, — דער דאָזיקער גליקלאַכער מענש „אויף דער וואַך" און גיבן אַכטונג, עס בליזירט, זיי שטייען פון דער ווייטסטן נייגנעריקע. פּוסטע און אָנגעזעטיקטע מענשן פון דער ציוויליזירטער וועלט, מענשן וועלכע טאָלסטאָי האָט אַזוי שטאַרק פאַראַכטעט. אָבער גלייכצייטיק מיט דעם נערוון קיצל, מיט דער לוסט צו טעאַטראַלישער סענסאַציע, וועלכער מענש האָט דאַמאָלסט ניט פאַרשטאַנען אָדער ווייניקסטנס געפילט, אַז דאָ שפּילט זיך אָפּ איינע פון די זעלטנסטע מענש־לאַכע דראַמען?

פאַר איינע איז טאָלסטאָי געווען דער הייליקער און פאַר אַנדערע דער נרויסער נאַר, אָבער געוואוסט האָבן אַלע און טאָלסטאָי איז די פאַרקערפּערונג פון עכטער נעניאַליטעט און אַז זיין לעבן און טויט, זיינע סתירות און נייסטיקע ליידן זיינען געוואָרן אַ מין לעבעדיקער סימ־באָל פון דער נייסטיקער טראַגעדיע, וועלכע שטעקט אין אַ נרעסער אָדער קלע־נערער מאָס אין יעדן געוויזיטירטן מענ־שען. טאָלסטאָי איז נאָר געווען דער העכסטער אויסדרוק, די שאַרפסטע דראַ־מאַטישע נעשטאַלט פון דער דאָזיקער אַל־געמיינער קולטור טראַגעדיע. אַ מענש, וועלכער איז פון דער נאַטור נעבענשט געוואָרן מיט אַזוי פיל בייכטום און גליק, רייד, קרעפטיק, שטאָלץ און וועלט באַ־ריטט, — דער דאָזיקער גליקלאַכער מענש גריבלט און גרעבלט, פאַרפאָלגטערט זיך אין זיין אייגענער לערע און אייגענע זור־כענישן, פייניקט זיך און אַנדערע, אַזוי אַז אַלע זיינען שוין פאַראַר־מען אין זיין קאַבינעט מיט אַ ליכט אין דער האַנט, נישטערט און זוכט אין זיינע פּאַפּירן, גריבלט זיך אין זיינע מאַ־נוסקריפּטן, און טאָלסטאָי דערפילט נאָך שטאַרקער ווי שטענדיק, זיין איינזאַמ־קייט, זיין פרעמדקייט אין דער אייגענער פאַמיליע און אין אַלע אַלעמען, אַלטער, אַלטער, נענג צו אַפּצוגאַרן זיך אַליין און אַנדערע, נענג צו שפּילן קאַמעדיע, ערנסט מיט דער מענש אַזוי מיט זיך און מיט דעם, אין וואָס אַר גלויבט. אַ סוף מוז נעמען! און נאָך אין דער זעל־בער נאַכט מאַכט אַר ווירקלאַך אַ סוף און אַנטלויפט, אַנטלויפט ניט בלויז פון זיין פרוי און קינדער, נאָר פריער פון אַלע פון זיך אַליין, פון זיין נרויס, צו נרויס־סען „איך", וואָס האָט אים זיין נאַנץ לעבן נעפייניקט, אַנטלויפט נישט כדי אַנצוהויבן אַן אַנדער לעבן, נאָר כדי צו שטאַרבן אין שטאַרבן אייגנאַך. איינ־זאַם און פריי פון אַלע פאַרבינדונגען מיט מענשן און זייער נעקינסטלטער וועלט. שטאַרבן אַזוי ווי עס שטאַרבט יעדעס עכטע נאַטור־ווען, נאָר מיט זיך אין נאָס אין האַרצן.

ווען נאָך האָט די ציוויליזירטע וועלט נעזעען אַזאַ טויט?

מיט טאָלסטאָי׳ן איז געשען עפּעס ענלאַכעס, ווי מיט נאַפּאָלעאָנען, וועגן וועלכן טאָלסטאָי באַמערקט אין זיין „קריג און פריעדן": „עס איז מערקווירדיק מיט די מענשן: נאַפּאָלעאָנען האָט מען אָנגעהויבן פייערן און לויבן ביז אין הימל אריין נראָר אין די יאָרן פון זיין שוואַכקייט און ירידה, ווערנד בשעת ער איז ווירקלאַך געווען נרויס, האָט די נרויס־סע וועלט עס נישט געזען און עס ניט פאַרשטאַנען". אויך טאָלסטאָי איז נרויס נישט אַזוי דורך זיין טויט, ווי דורך זיין לעבן. אָבער ערשט זיין אַנטלויפן און זיין טויט האָבן פאַר דער וועלט אויעק־געשטעלט דאָס רעטעניש טאָלסטאָי איז זיין נאַנצער שאַרפקייט אין נרויסקייט. ערשט זיין טויט האָט געגעבן אַ פירוש צו זיין לעבן. 82 יאָר פון שטורם און דראַנג, פון אומגעוויינלאַכע אינערלאַכע לידנשאַפטן און תאוות אין דאָן — סטאַנציע אַסטאַפּאַוואַ, איינזאַמער טויט, פיר ערשן ערד! איז עס מעגלאַך, אַז דאָס אַלץ איז נאָר געווען עפּעס אַ שפּיל, אַ געוויינלאַכע מענשלאַכע בעשיכטע אַן העכערער באַדייטונג און סימבאָלישן זין? ערשט דער טויט האָט געוואָלט זיין נאָך מעגסער און אַ פאַרטראַכטן זיך טיפער געבראַכן . . .

דאָס לאַנד צווישן מזרח און מערב

ריזיע־איינדרוקן פון שפּאַניע און פּאָרטוגאַליע פון מ. ערנפריי, הויפּט ראַבינער אין שטאַקהאָלם. אידיש פון ק. א. בראַקער

(פאָרזעצונג)

אינמיטן פון אָט דעם אומענדלאַכן שכ־רות פון לעבן דערהערט זיך דער ווילדער מלחמה־געשריי פון די אַלמאַהדן; מיט איין מאַך פון דער שווערד ווערט פאַרניכ־טעט די דאָזיקע שטראַלנדע וועלט; דאָס ליד ווערט פאַרשווינען און די וואָס האָבן נעדרייט די שפּין־ראַד פון׳ם נעדאַנק און אויסגעוועבט אַ ניי בילד פאַר דער וועלט, ווערן צעזייט דורך׳ן ווינט און אַלע זיינען. דאָס נייע ירושלים ווערט חרוב. אין דער דאָזיקער, אין זכרונות רייכער, שעה קומט מיר אויף די ליפּן דאָס קינה־ליד פון אַב־רהם אבן־עזרא, אַט־דעם ירמיהו פון יענע צייטן:

"וויי איז צו אונז! פונ׳ם היפל איז דער אומגליק געשיקט געוואָרן אויף די פעלקער פון שפּאַניען! פון מיינע אויגן דאָס וואַסער אַז אַ מאַס; דער שטראָם פון טרערן גיסט זיך צונויף מיט מיין זאָרג; פאַר דער גלויביקער עדה פון לוצענע. פריי פון זינד, דערווייטערט פונ׳ם ערדישן רעש האָט דאָס אומגליקלאַכע פאַלק גע־פירט דאָרטן אַן ערך טויזנט צוויי און זעכציק יאָר אַ רואיק, פריינטלאַך לעבן.

דערנאָך איז נעקומען זיי צייט פון נס־יונות. דאָס פאַלק האָט פאַרלאָזט די שטאָט וועלכע איז געגליכן געוואָרן צו אַן אַלמנה.

נאָט׳ס וואָרט איז אַנטשוויגן געוואָרן, די הייליקע שריפט איז פאַראַנלעגטיקט געוואָרן, די שנה איז געבליבן ליגן אין אַ ווינקעלע, אַ פאַרלעטערטע, אַ טרויעריקע, און דאָס הויז פונ׳ם תלמוד איז געוואָרן גלייך צו אַ מדבר, ווייל זיין קרוין, זיין צירונג איז פאַרשוואונדן געוואָרן. איינע זיינען דער׳הרג׳עט געוואָרן, דאָס אַרימ׳ע קייט האָט פאַראַנגט אַן אַ תכלית.

דערפאַר קלאָג איך טאָג און נאַכט און בערעד מיר די הענט; אויף אייביק האָט זיך אין מיין האַרצן דער טרויער באַוועגט. איך רייס מיר ביי די האָר, איך שריי אויס מיין פיין צוליב דער פאַראומגליקלאַכטער קה־לה פון סעוויליע, צוליב די איידעלע מענ־שען, אַמאָל זייער חשובע, וואָס זיינען דורכגעלעבט געוואָרן דורך די שפּיזן פונ׳ם שונא, צוליב די געפאַנגענע זין.

און צוליב זייערע שיינע טעכטער וואָס זיינען געטריבן געוואָרן צום שמד דורך אַכזריות׳דיקע תלינים. ס׳אַרא פּוסטקייט הערשט אין קאַרדאָווע, וואו תורה און חכמה זיינען אַמאָל האַנט ביי האַנט גע־נאַנגען!

בשעת אָט דעם שפּאַציר אינ׳ם וויינטן עבר לעבן אויף אין מיין נשמה מיינע פריי־ערדיקע באַגעגענישן מיט׳ן רמב״ם. אין נעדאַנק פאָלג איך אים נאָך, אַנהויבנדיק פונ׳ם טאָג, ווען ער איז אַנטלאָפן געוואָרן פון אָט דעם שמאָלן נעפל, וואו כ׳געפינ׳ן זיך איצט, ביז׳ן מאָמענט, ווען אַ פאַר־אַבל׳ט פאָלק האָט אים געבראַכט צו אייר־ביקער רו אויפ׳ן בערגל פון טיבעריא.

— 2 —

מיט אַ צייט צוריק האָב איך פאַרלאָזט דעם רעש׳יקן קאַייראָ און זיך געוועגדעט אין דער ריכטונג צום רואיקן און פאַרלאָז־טען פאַסטאָט (אַלטער קאַייראָ). דער וועג שנ׳לדט דורך אַ גענגס, וואו דאָס אַלטע און דאָס נייע מישן זיך אויס. דער ניל מיט זיינע ערינערונגען וועגן משה׳ן, די מע־טשען און די קברים פון די סולטאַנען, די פעסטונג באַב על נאַזאַר און די חורבות פונ׳ם קלויסטער פון קאַפּט בילדן מיט׳ן מאָדערנעם, קאַכעדיקן קאַייראָ אַ מין פאַר־טויבנדע קאָמפּאַניע. אָבער וואָס מער מען דערנענטערט זיך צו פאַסטאַט ווערט אַלץ רואיקער, שטילער; די בחלה ווערט פאַר־שוואונדן, מ׳געפינט זיך פאַר אַ מענגע פון חורבות, וועלכע רופן צו זיך ערויס אַכ־טונג און שטיטן אַפּ איינזייטיק. מיין שאַטיר פירט מיך אַריין אין אַ לאַבירינט פון קליינע, פאַר׳חושכ׳טע גאַסן, מיט פאַר־פינסטערטע, פאַרלאָזטע הייזער, וועלכע זיינען אַמאָל וויים געווען און פון וואַנען דאָס לעבן איז פאַרשוואונדן געוואָרן, מען פילט זיך דערדרוקט פאַר אָט די טויטע וועגט, אָפּגעזונדערטע פונ׳ם לעבן, וועלכע טויכן אויף פאַר די אויגן, ווי שטומע פראָ־נוסקריפּטן, אַז טאָלסטאָי דערפילט נאָך אַ גרויסע מחנה זשאַנדאַרמען אין מאַ־ביליזירט, זיי שטייען פון דער ווייטסטן „אויף דער וואַך" און גיבן אַכטונג, עס זאָל חלילה קיין רעוואָלוצע ניט אויס־ברעכן. און דאָרט, אין דעם עלנטן צי־מער לייגט און פיבערט דער מענש, וואָס האָלט די גאַנצע וועלט אין די אַלמאַהדן; מיט פיבערט און דערט פון היץ. לייגט לאַנג אין אַ צושאַנד פון באַוואוסטלאָזיקייט און פון צייט צו צייט נעווינט ער אויף עטלאַכע מינוטן ווייטער דאָס באַוואוסט־זיין, דאַן רופט ער צו זיך זיינע גאַ־ענטסטע, זיין טאָכטער אַלעקסאַנדראַ און זיין פריינט טשערטקאָוו, זאָגט זיי עפּעס, דיקטירט עפּעס, זיינע לעצע ווערטער זיינען געווידמעט גאָט און דעם מו־זשיק . . .

אַ וועלט סענסאַציע, קודם כל פאַר די נייגנעריקע. פּוסטע און אָנגעזעטיקטע מענשן פון דער ציוויליזירטער וועלט, מענשן וועלכע טאָלסטאָי האָט אַזוי שטאַרק פאַראַכטעט. אָבער גלייכצייטיק מיט דעם נערוון קיצל, מיט דער לוסט צו טעאַטראַלישער סענסאַציע, וועלכער מענש האָט דאַמאָלסט ניט פאַרשטאַנען אָדער ווייניקסטנס געפילט, אַז דאָ שפּילט זיך אָפּ איינע פון די זעלטנסטע מענש־לאַכע דראַמען?

פאַר איינע איז טאָלסטאָי געווען דער הייליקער און פאַר אַנדערע דער נרויסער נאַר, אָבער געוואוסט האָבן אַלע און טאָלסטאָי איז די פאַרקערפּערונג פון עכטער נעניאַליטעט און אַז זיין לעבן און טויט, זיינע סתירות און נייסטיקע ליידן זיינען געוואָרן אַ מין לעבעדיקער סימ־באָל פון דער נייסטיקער טראַגעדיע, וועלכע שטעקט אין אַ נרעסער אָדער קלע־נערער מאָס אין יעדן געוויזיטירטן מענ־שען. טאָלסטאָי איז נאָר געווען דער העכסטער אויסדרוק, די שאַרפסטע דראַ־מאַטישע נעשטאַלט פון דער דאָזיקער אַל־געמיינער קולטור טראַגעדיע. אַ מענש, וועלכער איז פון דער נאַטור נעבענשט געוואָרן מיט אַזוי פיל בייכטום און גליק, רייד, קרעפטיק, שטאָלץ און וועלט באַ־ריטט, — דער דאָזיקער גליקלאַכער מענש גריבלט און גרעבלט, פאַרפאָלגטערט זיך אין זיין אייגענער לערע און אייגענע זור־כענישן, פייניקט זיך און אַנדערע, אַזוי אַז אַלע זיינען שוין פאַראַר־מען אין זיין קאַבינעט מיט אַ ליכט אין דער האַנט, נישטערט און זוכט אין זיינע פּאַפּירן, גריבלט זיך אין זיינע מאַ־נוסקריפּטן, און טאָלסטאָי דערפילט נאָך שטאַרקער ווי שטענדיק, זיין איינזאַמ־קייט, זיין פרעמדקייט אין דער אייגענער פאַמיליע און אין אַלע אַלעמען, אַלטער, אַלטער, נענג צו אַפּצוגאַרן זיך אַליין און אַנדערע, נענג צו שפּילן קאַמעדיע, ערנסט מיט דער מענש אַזוי מיט זיך און מיט דעם, אין וואָס ער גלויבט. אַ סוף מוז נעמען! און נאָך אין דער זעל־בער נאַכט מאַכט אַר ווירקלאַך אַ סוף און אַנטלויפט, אַנטלויפט ניט בלויז פון זיין פרוי און קינדער, נאָר פריער פון אַלץ פון זיך אַליין, פון זיין נרויס, צו נרויס־סען „איך", וואָס האָט אים זיין נאַנץ לעבן נעפייניקט, אַנטלויפט נישט כדי אַנצוהויבן אַן אַנדער לעבן, נאָר כדי צו שטאַרבן אייגנאַך. איינזאַם און פריי פון אַלע פאַרבינדונגען מיט מענשן און זייער נעקינסטלטער וועלט. שטאַרבן אַזוי ווי עס שטאַרבט יעדעס עכטע נאַטור־ווען, נאָר מיט זיך אין נאָס אין האַרצן.

ווען נאָך האָט די ציוויליזירטע וועלט נעזעען אַזאַ טויט?

מיט טאָלסטאָי׳ן איז געשען עפּעס ענלאַכעס, ווי מיט נאַפּאָלעאָנען, וועגן וועלכן טאָלסטאָי באַמערקט אין זיין „קריג און פריעדן": „עס איז מערקווירדיק מיט די מענשן: נאַפּאָלעאָנען האָט מען אָנגעהויבן פייערן און לויבן ביז אין הימל אריין נראָר אין די יאָרן פון זיין שוואַכקייט און ירידה, ווערנד בשעת ער איז ווירקלאַך געווען נרויס, האָט די נרויס־סע וועלט עס נישט געזען און עס ניט פאַרשטאַנען". אויך טאָלסטאָי איז נרויס נישט אַזוי דורך זיין טויט, ווי דורך זיין לעבן. אָבער ערשט זיין אַנטלויפן און זיין טויט האָבן פאַר דער וועלט אויסגע־שטעלט דאָס רעטעניש טאָלסטאָי איז זיין נאַנצער שאַרפקייט אין נרויסקייט. ערשט זיין טויט האָט געגעבן אַ פירוש צו זיין לעבן. 82 יאָר פון שטורם און דראַנג, פון אומגעוויינלאַכע אינערלאַכע לידנשאַפטן און תאוות אין דאָן — סטאַנציע אַסטאַפּאַוואַ, איינזאַמער טויט, פיר ערשן ערד! איז עס מעגלאַך, אַז דאָס אַלץ איז נאָר געווען עפּעס אַ שפּיל, אַ געוויינלאַכע מענשלאַכע בעשיכטע אַן העכערער באַדייטונג און סימבאָלישן זין? ערשט דער טויט האָט געוואָלט זיין נאָך מעגסער און אַ פאַרטראַכטן זיך טיפער געבראַכן . . .

(20 יאָר נאָך טאָלסטאָי׳ס טויט)

דאָס לאַנד צווישן מזרח און מערב

ריזיע־איינדרוקן פון שפּאַניע און פּאָרטוגאַליע פון מ. ערנפריי, הויפּט ראַבינער אין שטאַקהאָלם. אידיש פון ק. א. בראַקער

(פאָרזעצונג)

אינמיטן פון אָט דעם אומענדלאַכן שכ־רות פון לעבן דערהערט זיך דער ווילדער מלחמה־געשריי פון די אַלמאַהדן; מיט איין מאַך פון דער שווערד ווערט פאַרניכ־טעט די דאָזיקע שטראַלנדע וועלט; דאָס ליד ווערט פאַרשווינען און די וואָס האָבן נעדרייט די שפּין־ראַד פונ׳ם נעדאַנק און אויסגעוועבט אַ ניי בילד פאַר דער וועלט, ווערן צעזייט דורך׳ן ווינט און אַלע זיינען. דאָס נייע ירושלים ווערט חרוב. אין דער דאָזיקער, אין זכרונות רייכער, שעה קומט מיר אויף די ליפּן דאָס קינה־ליד פון אַב־רהם אבן־עזרא, אַט־דעם ירמיהו פון יענע צייטן:

"וויי איז צו אונז! פונ׳ם היפל איז דער אומגליק געשיקט געוואָרן אויף די פעלקער פון שפּאַניען! פון מיינע אויגן דאָס וואַסער אַז אַ מאַס; דער שטראָם פון טרערן גיסט זיך צונויף מיט מיין זאָרג; פאַר דער גלויביקער עדה פון לוצענע. פריי פון זינד, דערווייטערט פונ׳ם ערדישן רעש האָט דאָס אומגליקלאַכע פאָלק גע־פירט דאָרטן אַן ערך טויזנט צוויי און זעכציק יאָר אַ רואיק, פריינטלאַך לעבן.

דערנאָך איז נעקומען זיי צייט פון נס־יונות. דאָס פאָלק האָט פאַרלאָזט די שטאָט וועלכע איז געגליכן געוואָרן צו אַן אַלמנה.

נאָט׳ס וואָרט איז אַנטשוויגן געוואָרן, די הייליקע שריפט איז פאַראַנלעגטיקט געוואָרן, די שנה איז געבליבן ליגן אין אַ ווינקעלע, אַ פאַרלעטערטע, אַ טרויעריקע, און דאָס הויז פונ׳ם תלמוד איז געוואָרן גלייך צו אַ מדבר, ווייל ז